

КОВАЛЕНКО А. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.01

ПОНЯТТЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЇЇ РІВНІВ

У статті проаналізовано сутність поняття кримінологічної безпеки та окремі аспекти її реалізації в Україні, досліджено рівні кримінологічної безпеки як її невід'ємні елементи, запропоновано основні шляхи щодо підвищення ефективності розвитку відповідного напрямку в національному масштабі.

Ключові слова: безпека, протидія злочинності, запобігання, кримінологія, класифікація, запобігання злочинності.

В статье проанализирована сущность понятия криминалогической безопасности и отдельные аспекты ее реализации в Украине, исследованы уровни криминалогической безопасности как ее неотъемлемые элементы, предложены основные пути повышения эффективности развития соответствующего направления в национальном масштабе.

Ключевые слова: безопасность, противодействие преступности, предупреждение, криминалогия, классификация, предотвращение преступности.

The article analyzes the essence of the notion of criminological safety and some aspects of its implementation in Ukraine, studies of the levels of criminological safety as its inalienable elements, the main ways of increasing the effectiveness of development of the corresponding direction on the national scale are proposed.

Key words: safety, crime prevention, prevention, criminology, classification, prevention of crime.

Вступ. Створення атмосфери безпеки шляхом контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина є пріоритетним завданням будь-якої держави сьогодні. Але на шляху до цієї мети трапляється значна кількість перепон.

Безпека, а тим більше кримінологічна безпека, є одним із пріоритетних напрямів наукових розробок сучасної кримінології та найбільш пріоритетним у системі кримінологічних інститутів, що забезпечують ефективну роботу механізму запобігання та протидії злочинності.

Питання запобігання та протидії злочинності також є актуальним, оскільки складає сутність кримінологічної безпеки. Вказана тематика актуалізується також і в умовах стрімкого зростання рівня злочинності як у межах нашої держави, так і у всьому світі.

Саме ця тематика перебуває в тісному взаємному зв'язку з процесами забезпечення кримінологічної безпеки, оскільки від ефективного функціонування відповідних процесів залежить успіх у вирішенні питань протидії і боротьби зі злочинністю.

Окрему увагу у своїх працях рівням кримінологічної безпеки приділили такі вчені, як: М. Алешенков, Д. Бірюков, О. Глазов, О. Ведерников, Ю. Скалецький, О. Корнієвський, О. Мартюшева, С. Мозоль, О. Мягченко, В. Плешаков, Т. Романова, О. Шароватова та інші, але, зважаючи на недостатню увагу до поняття та класифікації рівнів кримінологічної безпеки, з урахуванням викликів сьогодні, вказана тематика набуває нового значення та потребує подальших розвідок.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення поняття, визначення сутності криминологічної безпеки та класифікація її рівнів, а разом із тим виокремлення рекомендації щодо оптимізації відповідного інституту в національному масштабі. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання ряду дослідницьких завдань. 1. Окреслення поняття криминологічної безпеки та визначення її сутності. 2. Дослідження рівнів криминологічної безпеки та їх коротка характеристика. 3. Аналіз отриманої інформації та створення ряду рекомендацій щодо оптимізації роботи відповідного інституту на теренах України.

Об'єктом статті виступають суспільні відносини у сфері криминологічної безпеки.

Предметом дослідження є криминологічна безпека та її рівні як один із елементів механізму запобігання та протидії злочинності.

Результати дослідження. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та забезпечення їх від протиправних посягань є основною і пріоритетною задачею правоохоронних органів та інших державних інституцій. У свою чергу, поняття криминологічної безпеки та аргументоване розмежування її за рівнями – необхідний крок до підвищення ефективності роботи, системи боротьби зі злочинністю.

Проведення подібних досліджень, перш за все, базується на інформації про зростаючу кількість злочинів та розширення кола чинників, які впливають на відповідний рівень. Виходячи з такого підходу, питання розроблення, аргументації та імплементації в нормативно-правову базу поняття криминологічної безпеки уявляється найбільш нагальним.

Тобто завдяки отриманим напрацюванням роль держави і суспільства в системі гарантування безпеки особистості займає провідну ланку, оскільки саме вони виконують функції не тільки забезпечення безпеки, а і виконання заходів, що завчасно впливають на зниження рівня злочинності.

Поняття «безпека» (з лат. *securitas* (без турботи, страху)) трактується у тлумачних словниках як стан, коли немає небезпеки, або як стан, за якого ніщо кому-небудь або чому-небудь не загрожує [1].

В юридичній сфері поняття «безпека» означає «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [2]. Поряд із цим М. Казаков визначає його як «динамічно стійкий стан щодо несприятливих впливів і діяльність із захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз із метою забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують можливість стабільного всебічного прогресу суспільства та його громадян» [3, с. 62]. Досить системну характеристику заходам безпеки в цілому та у площині кримінального права зокрема надав М. Щедрін, який вважає заходами безпеки види правового обмеження, які використовуються для припинення шкідливого впливу джерела підвищеної небезпеки й захисту об'єкта підвищеної охорони, що за своїми основними ознаками суттєво відрізняються від інших видів правового обмеження – заходів покарання й відновлення [4, с. 56]. На думку М. Шелухіна, безпека є процесом забезпечення захищеності життєво важливих інтересів об'єктів: особи, суспільства й держави – від суспільно небезпечних посягань та явищ соціального, техногенного й природного характеру за допомогою використання системи заходів, засобів і способів, передбачених законом [5, с. 62].

С. Мозоль у дисертаційному дослідженні, присвяченому питанню криминологічної безпеки в Україні, визначає, що криминологічна безпека характеризує такий стан, за якого надійно захищено всі життєво важливі інтереси країни (нації), до мінімуму знижено реальні та потенційні кримінальні загрози й найкращим чином забезпечуються можливості прогресивного розвитку особи, суспільства та держави. Вона має всі необхідні властивості, що дозволяють зберегти її до класу складних соціальних систем із конкретно-історичним (динамічним) характером, елементи якого інтегровано з усіма формами та напрямками взаємодії в системі «природа-людина-суспільство». У будь-який період часу цей стан захищеності набуває того чи іншого рівня, що визначається характером внутрішніх і зовнішніх загроз та природою реагування на них із боку керуючої системи [6].

Сьогодні вказана позиція є результатом найбільш фундаментального та сучасного дослідження в галузі криминологічної безпеки в Україні. Так, перераховано перелік

факторів, що є наслідком ефективного функціонування правоохоронних інститутів та свідчить про високий рівень кримінологічної безпеки в конкретному суспільстві.

Забезпечення абсолютної кримінологічної безпеки, на думку М. Бабаєва, є майже неможливим завданням, оскільки від народження і до смерті всім і постійно незмінно щось загрожує, а небезпеки ці настільки різні, що їх часом і порівнювати один з одним неможливо: від найменших загроз здоров'ю, які легко подолати за допомогою парасольки або теплового одягу, до катаклізмів, які забирають життя десятків тисяч людей і знищують цілі міста [7, с. 4].

Належить акцентувати увагу на тому, що ряд дослідників розглядають відповідні проблеми не лише з точки зору права, а й у соціально-побутовому полі, оскільки саме із цієї точки відліку може розпочинатись злочинність і загроза. Встановлюється тісний взаємний зв'язок профілактики злочинної і профілактики віктимної поведінки.

Так, на думку А. Цвілія, кримінологічна безпека виступає самостійним елементом у структурі суспільно-політичної безпеки. Він вважає, що регіональний рівень забезпечення громадської безпеки відіграє важливу роль у системі запобігання загально-кримінальної злочинності і кримінальному свавіллю місцевих чиновників [3, с. 96].

Із точки зору А. Євсєєва, забезпечення кримінологічної безпеки та необхідність формування нової стратегії попередження злочинів органами внутрішніх справ (Національної поліції України) необхідно здійснювати на районному рівні [4, с. 183].

Інша класифікація, запропонована В. Плешаковим, заснована на виокремленні декількох рівнів, що утворюють систему державних органів, відомств, організацій, зайнятих у межах своєї компетенції проблемами забезпечення кримінологічної безпеки [5, с. 67–68].

Ряд вчених відзначають наявність п'яти рівнів кримінологічної безпеки, таких як: міжнародний (глобальний), державний (національний), регіональний, муніципальний та індивідуальний рівень [8]. Автором запропоновано проаналізувати вказані рівні та надати кожному коротку юридичну характеристику.

На думку багатьох вчених, *перший рівень кримінологічної безпеки* – міжнародний, оскільки є найбільш масштабним у планетарному контексті і має на меті убезпечення від загроз міждержавного масштабу (а саме від міждержавних конфліктів та будь-якого вигляду війн, а також міжнародних викликів у вигляді міжнародного тероризму, торгівлі людьми та ін.) На думку С. Мозоля, на даний час, із розвитком засобів знищення і можливостей їх транспортування в будь-яку точку земної кулі, із загостренням глобальних проблем, які зачіпають основи існування людської цивілізації, роль міжнародної безпеки значно зростає [8]. Відповідно до нормативних гарантій забезпечення міжнародної безпеки чинне міжнародне право покликане служити миру. Тому всі його норми повинні мати «світозберігаючий» потенціал. Насамперед, це стосується основних принципів міжнародного права, що спрямовані на забезпечення співробітництва та міжнародного захисту народів, причому ці принципи лише тоді досягають мети, коли діють взаємозалежно. Юридичну основу права міжнародної військової безпеки становлять, насамперед, такі основні принципи міжнародного права, як принцип незастосування сили, принцип мирного вирішення спорів, принцип роззброєння [9, с. 127].

Другий рівень кримінологічної безпеки – державний, або національний (хоч кількість підходів до визначення даного поняття і варіюється, але автором підкреслюється сутність безпекового потенціалу саме конкретної країни чи союзів країн). Перш за все, належить акцентувати увагу на характерних рисах, притаманних проблемам на національному рівні кримінологічної безпеки, – це труднощі та загрози, що ставлять під загрозу реалізацію людьми і громадянами своїх законних прав та інтересів.

Безпека держави досягається наявністю ефективного механізму управління та координації діяльності політичних сил і суспільних груп, а також дієвих інститутів їх захисту [8]. Можна виокремити принаймні три основних теоретичних підходи в розумінні сутності національної безпеки. У межах першого підходу, представниками якого є А. Волферс, Д. Гадді, Г. Даєм, Дж. Джонсон, Д. Кауфман, Р. Коен, М. Міхалка та ін., увага акцентується на захисті цінностей суспільства [10, с. 42–46]. Серед базових цінностей виокремлюють політичну незалежність, економічний добробут, розвиток, справедливість тощо. При цьому

безпека визначається не лише як захищеність національних цінностей, але і як їх безперешкодне поширення [11, с. 23]. Наприклад, американський науковець Г. Даєм, розглядаючи безпеку США в контексті захисту і поширення західних цінностей, зазначає, що протягом усієї американської історії американці поширювали свої переконання, цінності і стиль життя, намагаючись принести благодать американського стилю управління і західної цивілізації для всіх інших людей світу [12].

Безпека ж суспільства передбачає наявність суспільних інститутів, норм, розвинутих форм суспільної свідомості, що дозволяють реалізувати права і свободи всіх груп населення та протистояти діям, які ведуть до розколу суспільства, в тому числі і з боку держави [8]. Термін «безпека суспільства» вперше вжив англійський учений Баррі Бузан у книзі «Люди, держави та страх» (1991 р.). Введення Б. Бузаном елемента суспільства в дослідженнях, як і Оле Вівером та «Копенгагенською школою» (яку називають «Європейською школою безпеки») експерти неурядових аналітичних центрів посткомуністичних країн вважають найзначнішою зміною у вивченні безпеки [13, с. 5].

Ряд вчених вважають, що соціальна безпека є складовою частиною суспільної безпеки, яка, у свою чергу, є головною складником внутрішнього сегмента національної безпеки [14, с. 103–107]. Але поряд із цим концептуальну тезу про нетотожність змісту понять «суспільна безпека» і «соціальна безпека» підсилює визначення Г. Сілласте щодо соціальної безпеки як стану захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їхніх життєво важливих інтересів, соціальних прав і свобод [15, с. 174].

Відтак загрозами соціальній безпеці є бідність, загрози, спричинені порушенням законних соціальних прав особистості (права на життя, на працю, освіту, житло, безкоштовну охорону здоров'я та на інші соціальні права особистості), загрози, пов'язані з криміналізацією суспільства, загрози здоров'ю населення, пов'язані з поширенням наркоманії, небезпечних інфекційних хвороб тощо [14, с. 103–107].

Третій рівень кримінологічної безпеки – регіональний рівень. Регіон (в його міжнародному розумінні) – це певна територія кількох сусідніх країн із відносно однорідними природними умовами та характерною для неї соціальною інфраструктурою, спрямованістю розвитку продуктивних сил та соціально-політичного устрою [16]. Більшість держав, включаючи Україну, не обмежує сферу своїх інтересів одним регіоном, поширюючи їх на кілька регіонів, чим і визначається трансрегіональний підхід до організації співробітництва. Регіональна кримінологічна система – це не окремі кримінологічні показники, а система соціальних, культурних, політичних, ідеологічних та інших передумов, які визначають якісну і кількісну своєрідність злочинності, правове регулювання та практичну організацію попереджувальної діяльності в окремих регіонах і країнах [8]. У даний час виділяють англо-американську, західноєвропейську, східно-азіатську, соціалістичну та інші системи [17, с. 78].

У рамках типових регіональних систем існують субрегіональні кримінологічні групи. Наприклад, в англо-американському типі виділяються американська і британська кримінологічні моделі.

Отже, регіональна безпека – це такий стан співробітництва, відносин між людьми того чи іншого регіону, за якого забезпечується соціально-політична стабільність у регіоні, здійснюється успішна протидія військовим небезпекам і загрозам ззовні і всередині нього. В контексті реформи децентралізації, що активно провадиться в Україні, значення регіональної безпеки значно зростає, оскільки дане питання розглядається не тільки в площині співпраці регіональних груп, а й у контексті забезпечення високого рівня кримінологічної безпеки в одному конкретному регіоні (в нашому випадку – області).

Четвертий рівень кримінологічної безпеки – муніципальний рівень, тобто захищеність на рівні місцевих утворень. У такому контексті слід зауважити, що місцевий рівень кримінологічної безпеки характеризується створенням вузько направлених інституцій місцевого рівня, які підвищують рівень кримінологічної безпеки.

Автори зазначають, що більшість муніципальних утворень із метою забезпечення кримінологічної безпеки керується нормативними правовими актами регіонального рівня, але в найбільших

містах України також діють відповідні акти. Муніципальну освіту при цьому слід трактувати як складну публічно-правову систему, елементами якої є суб'єкти місцевого самоврядування. До складових елементів муніципальної освіти належать: територія, окреслена кордонами; поселенсько-утворюючий інфраструктурний комплекс, що знаходиться в муніципальній власності; кошти місцевого бюджету; майнові права муніципальної освіти; питання місцевого значення; влада [8].

Таким чином, місцева (муніципальна) безпека є складовим рівнем регіональної безпеки. Особливість існування такого рівня та його ефективність полягає в безпосередній близькості суб'єктів підтримання такої безпеки до цієї ж безпеки безпосередньо, що дозволяє більш ефективно орієнтуватись в загрозах місцевого рівня, що притаманні лише конкретному населеному пункту. Однак учені погоджуються з тим, що цілком правомірне виділення муніципального рівня безпеки як одного з її рівнів зовсім не означає, що органи місцевого самоврядування повинні бути єдиним або основним суб'єктом її забезпечення.

П'ятий рівень кримінологічної безпеки – індивідуальний рівень, або безпека особистості. З фахових джерел відомо, що питання безпеки людини були завжди актуальними, починаючи з того моменту, коли вона стала активно взаємодіяти з природою, опанувавши вогонь та знаряддя праці [18, с. 6]. Із часом кількість загроз безпечному існуванню соціуму та окремих індивідів невинно зростала, що було викликано як ускладненням суспільних відносин, так і появою та вдосконаленням численних небезпек технічного характеру [19, с. 67]. Сучасному ж суспільству властиве стрімке примноження всіляких небезпек, що загрожують безпечному існуванню окремих людей та суспільству в цілому

Усе це слід вважати одним із найбільш важливих чинників зміни орієнтирів у системі «соціум – держава – індивід», а також перегляду парадигми безпеки особистості. Проте до таких змін належним чином не підготовлені не лише держава, а й окремі індивіди. Тож не випадково автори аналітичної доповіді «Проблеми впровадження культури безпеки в Україні» підкреслюють важливість того, «щоб безпека стала пріоритетною ціллю та внутрішньою потребою окремої людини, колективу та суспільства» [20, с. 5].

Тобто безпека особистості забезпечується формуванням комплексу правових і моральних норм, суспільних інститутів і організацій, завдяки яким вона розвивається і реалізовується соціально, не зазнаючи протидії держави і суспільства. У свою чергу, належить зауважити, що індивідуальний рівень безпеки може бути складовою частиною як муніципальної та регіональної, так і державної чи міжнародної безпеки, враховуючи те, що будь-яке територіальне-утворення складається із членів соціуму, а діяльність (та необхідність наявності безпеки) деяких окремих громадян не тільки поширюється на окремі регіони, але може мати міждержавний масштаб.

Висновки. Отже, на основі проаналізованих думок вчених і науковців стосовно підходів до розуміння поняття кримінологічної безпеки та класифікації її рівнів належить констатувати, що кримінологічною безпекою є передбачена законом система засобів, способів і заходів, що має на меті забезпечення захищеності життєво важливих інтересів об'єктів (особи, суспільства та держави) від суспільно небезпечних посягань.

Учені виділяють різні рівні забезпечення кримінологічної безпеки, класифікуючи їх за територіальністю, за суб'єктністю, за метою, способами чи наслідками. Слід зауважити, що метою існування системи кримінологічної безпеки є захист найбільш вразливого елемента – індивіда як члена соціуму, а саме тому лише у випадку концентрації всіх правоохоронних суб'єктів на одному криміногенному факторі (елементі, що загрожуює кримінологічній безпеці індивіда чи суспільства/державі в цілому) можна досягти високих результатів.

Найбільш аргументованою є позиція стосовно наявності п'яти рівнів кримінологічної безпеки: міжнародного, державного (або національного), регіонального, муніципального (або місцевого) та особистісного (або індивідуального).

Список використаних джерел:

1. Мельничук Т. Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування. Актуальні проблеми держави і права. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/299587314_Kriminologicna_bezpeka_sutnist_ta_konceptualne_obgruntuvanna.

2. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 1. А-Г / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Укр. енцикл., 1998. 672 с.
3. Казаков Н.Д. Безопасность и синергетика (опыт философского осмысления). Безопасность. 1994. № 4. С. 61–65.
4. Щедрин Н.В. Введение в правовую теорию мер безопасности: монография; Краснояр. гос. ун-т, 1999. 180 с.
5. Шелухін М.Л. Кримінологічна безпека на транспорті: організаційно-управлінське та оперативно-розшукове забезпечення: монографія. Донецьк: Вебер. Донец. від-ня, 2008. 368 с.
6. Мозоль С.А. Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право. Кримінологія. Кримінально-виконавче право»; Харк. Нац. унів. внут. справ. Харків: Б. в., 2018. 37 с.
7. Плешаков В.А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимодействия организованной преступности и преступности несовершеннолетних. М.: Академия МВД России, 1998. 144 с.
8. Мозоль С.А. Класифікація рівнів кримінологічної безпеки. Forum Prava. 2017. № 5. С. 252–258. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1203562>.
9. Бабаев М.М., Плешаков В.А. Криминологическая безопасность в системе национальной безопасности (опыт структурного анализа). Криминологический журнал. 2005. № 7. С. 5–9.
10. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. Наукові праці. «Політологія». Вип. 143. Т. 155.
11. Алешенков М.С. Секьюритология: [монография]. М.: МГУЛ, 2008. 104 с.
12. Diem G. N. American Foreign Policy I: Sixteen Key Shaping American Foreign Policy. URL: <http://www.amforeignpolicy.bravepages.com/AFP7.html>.
13. Безпека суспільства в регіоні Румунія-Україна-Республіка Молдова: тристоронній підхід / Програма Схід-Схід: «Партнерство без кордонів». Бухарест-Кишинев-Київ: Б.в., 2008.
14. Корнієвський О. Концепт суспільної безпеки: сучасний науково-експертний дискурс. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Вип. 21. 2009. 305 с.
15. Силласте Г. Социальная безопасность в системе внутренней безопасности общества и механизм ее обеспечения. Национальная безопасность и геополитика России. 2001. № 4-5.
16. Романова Т.В. Теоретичні підходи до розуміння сутності поняття «регіон». URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1053> (дата звернення 30.10.2017).
17. Ведерникова О.Н. Зарубежные криминологические системы. Государство и право. 2002. № 10. С. 78.
18. Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 384 с.
19. Шароватова О.П. Безпека особистості як соціокультурний феномен. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2014. № 4. С. 66–70.
20. Проблеми впровадження культури безпеки в Україні: аналіт. доп. К.: НІСД, 2012. 56 с.

